

**Posudek oponenta k žádosti doc. PaedDr. Ondreje Kaščáka, Ph.D.
o jmenování profesorem v oboru 1.1.4 pedagogika**

Při zpracování posudku jsem vycházel z následujících podkladů:

- profesní životopis uchazeče,
- přehled pedagogické a vědecké činnosti uchazeče,
- přehled řešených vědecko-výzkumných úkolů uchazeče,
- seznam publikační činnosti a ohlasů na publikované práce uchazeče,
- tabelární vyjádření vybraných extenzivních ukazatelů vědecko-výzkumné činnosti uchazeče,
- tři monografie:
 - KAŠČÁK, O.; PUPALA, B. *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalizmu*. Praha : SLON, 2012. ISBN 978-80-7419-113-8.
 - KAŠČÁK, O. *Škola jako rituálny priestor*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2010. ISBN 978-80-8082-360-3.
 - KAŠČÁK, O.; FILAGOVÁ, M. *Javisko a zákulisie školy: o materskej škole a skrytom kurikule*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007. ISBN 978-80-8082-169-2.
- osm časopiseckých textů.

Oponent:

prof. PaedDr. Stanislav Bendl, Ph.D.

obor pedagogika

Ve smyslu § 4 ods. (8) *Vyhlášky MŠ SR č. 6/2005 Z.z. o postupe získavania vedecko-pedagogických titulov alebo umelecko-pedagogických titulov docent a profesor* předkládám stanovisko a hodnocení vědecko-pedagogické a odborné činnosti doc. PaedDr. Ondreje Kaščáka, Ph.D.

Jmenovaný předložil ke svému inauguračnímu řízení charakteristiku a výběr prací ze své pedagogické a vědecko-výzkumné činnosti. Při analýze informací a faktů uvedených v profesním životopise a celkovém hodnocení činnosti doc. PaedDr. Ondreje Kaščáka, Ph.D. chci hned v úvodu posudku zdůraznit, že jmenovaný splňuje scientometrické ukazatele požadované Pedagogickou fakultou Trnavské univerzity v Trnavě (resp. Trnavskou univerzitou v Trnavě), ba v některých oblastech je vysoko překračuje.

Jmenovaný vystudoval v letech 1996–2001 na Pedagogické fakultě UK v Bratislavě obor Učitelství všeobecně-vzdělávacích předmětů, specializace Pedagogika – Německý jazyk a literatura. V letech 2001–2004 absolvoval doktorské studium na téže fakultě v oboru Pedagogika a v roce 2005 úspěšně obhájil disertační práci a získal vědeckou hodnost Ph.D. V roce 2009 se habilitoval v oboru Pedagogika na Pedagogické fakultě UMB v Banské Bystrici.

Docent Ondrej Kaščák působil od roku 2004 do roku 2009 na Pedagogické fakultě TU v Trnavě na Katedře předškolní a elementární pedagogiky na pozici odborného asistenta, od roku 2009 působí jako docent a vedoucí Katedry školní pedagogiky. Od roku 2001 zároveň působí jako samostatný vědecký pracovník na Ústavu výzkumu sociální komunikace SAV. Katedra školní pedagogiky, kterou vede doc. PaedDr. Ondrej Kaščák, Ph.D., se postupně stala jedním z nejprestižnějších pracovišť základního pedagogického výzkumu na Slovensku.

Doc. Kaščák zabezpečoval a zabezpečuje na Pedagogické fakultě TU v Trnavě výuku předmětů, jakými jsou např. srovnávací pedagogika, rané dětství v mezinárodní legislativě, sociologie dětství, sociologie výchovy, teorie výchovy a vzdělávání, sociologie školy a vzdělávání. Obecně lze konstatovat, že činnost doc. Kaščáka se orientuje na oblast obecné a srovnávací pedagogiky, sociologie vzdělávání a teorie vzdělávání. Uchazeč vede a oponuje řadu závěrečných prací studentů, zasedá v komisích pro státní zkoušky (včetně doktorských) a v různých odborných komisích. Pokud se jedná o počet tzv. ukončených doktorandů, pod vedením doc. Kaščáka úspěšně dokončilo doktorské studium pět doktorandů.

Doc. Kaščák se významným způsobem podílí na garantování a vývoji studijních programů, včetně spolugarantování doktorského studijního programu Školská pedagogika realizovaného ve spolupráci s Ústavem výzkumu sociální komunikace SAV a tvorby mezinárodního studijního magisterského programu Evaluace předškolního vzdělávání ve spolupráci PedF TU v Trnavě a Institutem dětství RGPU im. A.I.Gercena, St. Peterburg.

Podílí se taktéž na vedení kurzů ve studijních programech a na koncipování a zavádění nových předmětů (tzv. jednotek) studijního programu. K řadě studijních předmětů uchazeč koncipoval vysokoškolské učebnice, popř. monografie a metodické materiály. Angažuje se v dalším vzdělávání učitelů, zejména učitelek mateřských škol. V rámci pobytu na univerzitách ve Švédsku, Řecku a Turecku vykonával lektorskou a konzultační činnost.

Doc. Kaščák je řešitelem celkem 14 tuzemských grantů (projektů), přičemž ve dvou případech vystupuje jako hlavní, resp. zodpovědný řešitel (VEGA). Pozitivně je třeba hodnotit jeho aktivní vystoupení na domácích a zahraničních vědeckých konferencích, odpovídající expertní a posuzovatelskou činnost, jakož i členství v odborných a vědeckých komisích a redakčních radách. Absolvoval též řadu zahraničních přednáškových pobytů (USA, Ruská federace, Německo, Nový Zéland, Rakousko).

Uchazeč se v poslední době zabývá výzkumem sociokulturních základů výchovy a vzdělávání, jakož i etnografickým přístupem ke zkoumání školní reality. Zabývá se též kritickou analýzou vzdělávacích reforem a expertizní činností v oblasti předškolního a základního vzdělávání.

Docent Ondrej Kaščák je autorem čtyř monografií, z nichž jedna byla vydána v prestižním zahraničním nakladatelství (Sociologické nakladatelství, Praha), a čtyř vysokoškolských učebnic. Zároveň je autorem 83 původních vědeckých prací v časopisech a sbornících, z toho bylo 43 prací publikováno v zahraničních časopisech a sbornících. Oproti minimálnímu požadavku na tři původní vědecké práce registrované v databázích WoS, Scopus nebo Erih, můžeme u uchazeče napočítat celkem 42 takových prací (Wos 8, Scopus 17, Erih 17).

Velmi pozitivně je třeba hodnotit počet a kvalitu (měřeno prestižními časopisy a publikacemi) ohlasů na jeho vědeckou činnost. Z celkových 541 doložených ohlasů je 277 tuzemských a 264 zahraničních. V rámci databáze SCOPUS je evidováno 48 ohlasů, u Web of Science a SCI je to celkem 26 ohlasů (13 SCI).

Ohlasy na publikační činnost doc. Kaščáka se objevují ve významných časopisech z oblasti pedagogických věd, jako např. European Educational Research Journal, Journal of Early Childhood Research, International Journal of Early Years Education, International Journal of Inclusive Education. Ohlasy na vědeckou činnost je možné také najít v rámci monografií, které vyšly v prestižních zahraničních vydavatelstvích: Palgrave Macmillan (New York), Nova Science Publishers (New York), Oxford University Press (UK), Springer (New York), Verlag für Sozialwissenschaften (Wiesbaden).

Největší počet ohlasů (přes šedesát) byl dosud zaznamenán na monografii *Moc školy: o formatívnej sile organizácie* (2006). Pokud se jedná o novější monografie, jeví se jako významná zahraniční monografie *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalizmu* (2012), která zaznamenala 39 ohlasů. Kromě monografií se těší poměrně početnému ohlasu

také některé uchazečovy vysokoškolské učebnice, zejména publikace *Výchova a vzdelávanie v základných diskurzoch* z roku 2009 (více než padesát ohlasů).

Z časopiseckých studií má nejvýznamnější zahraniční indexované ohlasy vědecká studie *Governmentality – Neoliberalism – Education: the Risk Perspective* (2011), na kterou jsou evidovány výhradně zahraniční ohlasy, z nichž deset ohlasů je indexovaných v databázích Web of Science a Scopus.

Velmi významným oceněním vědecké práce uchazeče je udělení ceny za nejlepší studii v časopise *Pedagogy, Culture & Society* (Taylor & Francis) za rok 2012. Jedná se o studii *Ora et labora – the use of prayer in schooling* (2012).

Uchazečovo pedagogické dílo je založeno na umném propojování pedagogiky a dalších společenských věd, zejména sociologie, antropologie a sociální filozofie. Pedagogické fenomény, jakými jsou škola, školní dítě nebo kurikulum, uchazeč analyzuje a rozvíjí ve vazbě na sociální praktiky správy a na společenské cíle, které jsou s nimi spojené.

Uchazeč je badatelem, který zaplňuje bílá místa nejen slovenské, ale i české pedagogiky a pedagogiky dalších, zejména evropských postkomunistických zemích. Jako vůbec první ve slovenském pedagogickém prostředí např. aplikoval sociálně-filozofickou koncepci moci M. Foucaulta na pedagogické fenomény. Odkrývání mocenských mechanismů ve školním prostředí je výborně popsáno v monografii *Moc školy: O formatívnej sile organizácie* (2006). Za účelem poznání a vysvětlení reprodukčních mechanismů na úrovni jednotlivých škol zvolil uchazeč v česko-slovenském kontextu dosud, bohužel, málo používaný etnografický přístup k výzkumu školní reality. Výzkumy, které autor realizoval zejména v mateřských školách a na prvním stupni základních škol, ukázaly, že jedním z důležitých prostředků reprodukce mocenských vztahů ve škole jsou rituály a ritualizace jako prostředky oddělování těla a reflexivity. Jedná se vlastně o mechanismy tzv. skrytého kurikula škol, problematiky, kterou uchazeč jako vůbec první na Slovensku teoreticky rozpracoval a empiricky rozvinul v kontextu počátečního vzdělávání. Výsledkem jeho bádání v této oblasti jsou dvě monografie, a sice *Javisko a zákulisie školy: O materskej škole a skrytom kurikule* (2007) a *Škola jako rituálny priestor* (2010).

Dalším neotřelým přínosem uchazeče je poukaz na tzv. neoliberální školské politiky, které postupně mění povahu škol a prosazují nové společenské cíle v oblasti vzdělávání, včetně vzdělávání počátečního. Uchazeč se ve svých textech věnuje analyzování těchto politik a jejich dopadem na vzdělávací systém a samotné vzdělávání. V českém a slovenském prostředí představuje autorova kritická škola analýz neoliberalismu ve vzdělávání svým způsobem průkopnický počín. Uchazeč se ve svých náhledech na neoliberalismus ve vzdělávání opírá o Foucaultův koncept propojení forem správy a způsobů uvažování, tzv. governmentality. Autorova monografie *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalismu* (2012) se řadí k základním dílům kritických analýz neoliberálních forem správy ve vzdělávání ve slovenském i českém prostředí.

Hodnocení předložených publikací uchazeče:

Publikace doc. PaedDr. Ondreje Kaščáka, Ph.D. lze souhrnně charakterizovat těmito znaky:

- mezioborovostí,
- volbou zajímavého, důležitého, obtížného a často přehlíženého tématu,
- analytickým myšlením autora,
- metodologickou nápaditostí a precizností.

Předložené články:

Předložené články jsou dokladem mnohostranných kompetencí doc. Kaščáka jak v oblasti teoretických analýz, tak v oblasti výzkumu. Obsahují závažné průřezové studie k tématům, jako jsou např. školní etnografie těla (tělesnost a její místo ve školní socializaci, význam těla při reprodukci školní kultury) nebo neoliberalismus jako směr, který negativně ovlivňuje sektor výchovy a vzdělávání (nežádoucí vliv neoliberální správy vzdělávání na koncept raného dětství a institucionálního předškolního vzdělávání, zvyšování tlaku na zodpovědnost rodičů při volbě vzdělávacích nabídek pro své malé děti ve jménu jejich budoucího školního a pracovního úspěchu, nahrazování paradigmatu vývojové přiměřenosti paradigmatickým vývojové akcelerace, průnik neoliberálního diskurzu do vládních programů týkajících se vzdělávání na Slovensku, vztah neoliberálních forem vzdělávací správy a testovací agendy, byrokratická způsobilost a pozitivní identifikace s ní jako podstatný znak profesní diferenciacce učitelů v sektoru předškolního vzdělávání).

Unikátní je uchazečova studie *Ora et labora – the use of prayer in schooling* z roku 2012, ve které je analyzována školní modlitba jako typ symbolického náboženského rituálu, který představuje funkční prvek vnitřní socializace a disciplinace. Není náhodou, že se této originální studii dostalo významného ocenění, když byla vyhlášena za nejlepší studii v časopise *Pedagogy, Culture & Society* (Taylor & Francis) za rok 2012.

Předložené monografie:

KAŠČÁK, O.; FILAGOVÁ, M. *Javisko a zákulisie školy: o materskej škole a skrytom kurikule*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007. ISBN 978-80-8082-169-2.

Uchazeč společně se spoluautorkou Mgr. Markétou Figalovou, Ph.D., která se orientuje na výzkum problematiky nezáměrných dopadů školování v podmínkách mateřské školy, předkládají v této monografii první systematickou analýzu konceptu skrytého školního kurikula na Slovensku. V rámci kvalitativního empirického výzkumu se autoři zaměřují na prostředí mateřské školy, ve kterém dochází jak k manifestnímu, tak latentnímu sociálnímu působení na děti. Pomocí etnografického přístupu analyzují dění v mateřských školách, konkrétně se jedná o působení skrytého kurikula v podmínkách slovenského počátečního vzdělávání. Dokládají, že koncept skrytého kurikula „funguje“ jako mechanismus kulturní reprodukce i jako mechanismus reprodukce sociálních nerovností. Výzkum skrytého kurikula má v podání autorů výrazný přesah do sociální a kulturní antropologie.

Jak již bylo naznačeno, ústředním tématem této monografie je skryté kurikulum. Velkým přínosem publikace je pečlivá a zevrubná teoretická analýza konceptu skrytého kurikula, která je umně propojena s vlastním empirickým výzkumem. Publikace sestává ze dvou hlavních částí, z nichž první se týká teoretického náhledu na skryté kurikulum, druhá potom pojednává o etnografickém výzkumu skrytého kurikula v prostředí mateřské školy.

Autoři rozdělují existující přístupy ke zkoumání skrytého kurikula do tří skupin. Jedná se přístup funkcionální, kritický a deskriptivní. Použité dělení je vhodně zvoleno, jelikož dobře odráží důležitou, byť často opomíjenou, složku pedagogických věd, kterou je ideologie. Každý z výše uvedených přístupů představuje jiný úhel pohledu na zkoumaný jev, díky němuž lze odhalovat jeho skrytou racionalitu. Díky různým pohledům na tutéž „věc“, tentýž fenomén, se stává náš celkový obraz o skrytém kurikulu komplexnějším.

Jak píše Mgr. Roman Švaříček, Ph.D. ve své recenzi, která byla uveřejněna v časopise *Studia paedagogica* v roce 2008 (roč. 13, s. 169–193), jedním z hlavních problémů zkoumání skrytého kurikula je otázka, zda si samotní aktéři výchovně vzdělávacího procesu, tj.

především učitelé a žáci, uvědomují nebo naopak neuvědomují existenci (působení) skrytého kurikula. Autoři monografie vycházejí z předpokladu nevědomosti a nereflektovanosti skrytého kurikula ze strany jeho aktérů. Tvrdí, že je to všednost, každodennost a vžitost, které stojí za neuchopitelností skrytého kurikula jednajícím. Podle Mgr. Švaříčka lze souhlasit s tím, že skryté kurikulum není v případě žáků reflektováno na diskurzivní rovině úvah, ovšem na druhou stranu pozorujeme, že žáci uplatňují různé strategie, které narušují oficiální požadavky školy jako instituce, a to již v mateřské škole, když se např. pokoušejí vyhnout cyklicky se opakujícím činnostem uklízení (s. 70). Podle recenzenta jsou sice žáci a učitelé objektem organizačních struktur a mechanismů skrytého kurikula školy, avšak na druhé straně se vůči němu aktivně vymezují pomocí řady strategií. Tvzení autorů, že skryté kurikulum je nereflektované ze strany jeho aktérů, tudíž může podle Mgr. Švaříčka vyvolat následující otázku, na kterou bych prosil, aby uchazeč reagoval: Jak si sami žáci „skryté kurikulum“ konstruují?

Dále prosím uchazeče, aby se vyjádřil k odstavci na s. 172, kde Mgr. Švaříček vznáší zajímavou tezi o vlivu starého a nového kurikula na disciplínu žáků a autoritu učitelů.

„Pokud budeme naslouchat konverzacím některých učitelů, zaslechneme cosi o drzejší generaci žáků, než byly generace před rokem 1989. Je možné, že se žáci od devadesátých let ocitají v jiném společenském klimatu, které odkrývá a zejména tematizuje některé aspekty skrytého kurikula školy. Došlo tedy nikoliv k morálnímu selhání rodičů a jejich dětí, ale k proměně nazírání na funkci školy a na autoritu učitele, dvě témata silně spojená s existencí skrytého kurikula. A právě v důsledku změny dnešní žáci odlišně reagují na některé aspekty skrytého kurikula (např. kázeň či příkazy učitele) a nechovají se podle „starého“ skrytého kurikula. Skryté kurikulum je zčásti odhaleno, je dovoleno jej tematizovat, a dokonce se proti němu kriticky stavět. Jednoduše řečeno, žák ví, že učitel či škola nedisponují neomezenou autoritativní mocí a že může jejich rozhodnutí zpochybňovat. Jestliže řeknu svému dítěti, že jeho učitel není neomylný, nemá absolutní moc, stejně jako žádná instituce, dítěti odkrývám skrytý scénář školy, což může vést ke zpochybňování tohoto scénáře dítětem.“ (Švaříček, 2008, s. 172)

Autoři ve své práci často operují s pojmem identita. Hovoří o identitě generační, identitě skupinové a identitě třídní. Prosím uchazeče o vysvětlení, jak samotný pojem identita chápe a definuje.

KAŠČÁK, O.; PUPALA, B. *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalismu.* Praha : SLON, 2012. ISBN 978-80-7419-113-8.

Uchazeč se společně se spoluautorem pokoušejí kriticky poukázat na průnik prvků neoliberální správy, resp. tzv. neoliberální governmentality do oblastí vzdělávání. V českém a slovenském kontextu zaujímá tato monografie unikátní postavení. V česko–slovenském geografickém prostoru jde o základní akademický text, který podrobně analyzuje roli neoliberalismu ve vzdělávání. Publikace má relativně velmi vysoký citační ohlas, přičemž je hojně citována nejen v rámci pedagogiky a pedagogických věd, ale také v sociologii.

O tom, že se jedná o kvalitní monografii, svědčí mj. recenze uveřejněná v časopise *Studia paedagogica* v roce 2013 (roč. 18, č. 2–3). Autorkou recenze je doc. Klára Šedřová, Ph.D. z Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Příspěvek doc. Šedřové, která je náročnou recenzentkou, je cenný mj. v tom, že nepředstavuje automatický chvalozpěv na posuzovanou publikaci, jak bývá u některých recenzí, resp. recenzentů, zvykem. Kromě vyzdvihování řady kladů (průkopnická práce v českém a slovenském prostředí, rozsáhlá literární základna, snaha poukázat na paradigmatickou zakotvenost zdánlivě „neutrálních“ pojmů, odhalování jejich ideologického podhoubí, nabourávání a

zpochybňování některých tradičních klišé), upozorňuje rovněž na určité slabiny dané publikace a jisté kontroverze.

V následující části nejprve připomenu výtky, které recenzentka ve svém příspěvku vznáší a s nimiž se ztotožňuji, následně připojím své hodnocení dotčené monografie.

Doc. Šeďová konstatuje, že styl autorů je velmi angažovaný a nenechávají nikoho na pochybách, co vnímají jako zlo. Je to liberalismus a jeho projevy ve sféře vzdělávání. Trefná je v této souvislosti poznámka recenzentky, že samotný „pól dobra“ však v monografii jasně definován není. Mezi řádky lze vyčíst nebezpečí, které vyplývá z toho, že se jedná o teoretickou studii, která není založena na vlastních datech a jejíž závěry se neopírají o důsledné pozorování slovenských nebo českých reálií. Podle recenzentky je nepochybně cenné, že se autoři monografie pokoušejí odhalovat ideologické podhoubí a pozadí řady zdánlivě samozřejmých a na první pohled pozitivních pojmů či konceptů. Na druhou stranu tato snaha v sobě skrývá nebezpečnou past, kterou je tendence vykládat vše, co se jeví jako špatné, jako důsledek „zlého“ neoliberalismu. Podezření, že k něčemu takovému u autorů monografie skutečně dochází, umocňuje recenzentka poukazem na kapitolu č. 7 (*Vzorce vnútornej dynamiky školy*), která pod touto optikou vysvětluje např. koncept pedocentrického vyučování. „Skutečnosť, že se tento koncept formoval autonómne a v jiných časových súradnicích, je v tejto kapitole spiše maskovaná než jasne priznaná.“ (Šeďová, 2013, s. 169) Hned další kapitola nesoucí název *Neoliberalný humanizmus – humanistický neoliberalizmus* pak dospívá ke zcela explicitnímu ztotožnění neoliberalních a humanistických východisek. „Autoři“, píše recenzentka, „zde argumentují především analýzou slovníku užívaného v rámci obou diskurzů – termíny jako seberegulace, tvořivost, inovace, osobní iniciativa podle nich vystihují jak základní koncepty humanistických cílů žákovského rozvoje, tak neoliberalní ideál ekonomicky aktivního a podnikavého občana. Tento fakt interpretují tak, že inventář humanistické pedagogiky (a také pedagogiky konstruktivistické) skrytě slouží neoliberalním cílům.“ (Šeďová, 2013, s. 169)

Podle doc. Šeďové lze však terminologický překryv vysvětlit i jiným způsobem, a sice např. tak, že neoliberalní doktrína svým způsobem parazituje na humanistických teoriích, když si vypůjčuje jejich pojmy, popř. celé teze a modifikuje je tak, aby je bylo možné zužitkovat v rámci neoliberalního paradigmatu. V této souvislosti recenzentka upozorňuje na určitý paradox, který se týká tématu jazykových her, před jejichž nebezpečností autoři na jedné straně varují, na druhé straně si s nimi sami rovněž místy zahrávají. „Je zřejmé, že humanistickou pedagogiku vnímají kriticky, avšak jediným v knize vzneseným argumentem proti ní je její fúzování s neoliberalizmem, které je doloženo právě citacemi jazykově necitlivých autorů odborných pedagogických textů a newspeaku politických dokumentů.“ (Šeďová, 2013, s. 170)

Podle recenzentky může porozumění publikaci ztěžovat značně košatý, až esoterický odborný slovník, což ale nelze příliš vyčítat autorům, protože vycházejí ze zdrojů, které jsou čtenářsky nároční (viz např. Foucault nebo Giroux), a dále relativně slabé ukotvení ve slovenských a českých reáliích. „Řada tezí je prostě vznesena či reprodukována, aniž by čtenář dostal jasné vodítko (kromě odkazů na příslušné zahraniční autority), proč by těmto tezím měl důvěřovat a specifitěji, proč by měl důvěřovat tomu, že platí pro naše prostředí.“ (Šeďová, 2013, s. 170)

Pokud se týká mého vlastního hodnocení, konstatuji, že uvedená publikace si klade za cíl postihnout ve vzdělávacím a školském systému jevy a změny, které nastanou, jestliže je tento systém vystaven jiným, novým pravidlům a novému typu diskurzu, tak jak tomu bylo v průběhu transformace koncem devadesátých let. Úvodem autoři pojednávají o podstatě neoliberalismu a jeho projevech v politické, decizní, diskurzivní a politicko-ekonomické rovině. Hlavní těžiště je kladeno na změnu diskurzu, pravidel a mocensko-rozhodujících

struktur. Publikace pak logicky přechází na téma nové governmentality a konstruktů sociální správy. Liberalismus je zde často chápán jako nová forma víceméně globálními vlivy nanuceného diskurzu a poměrně silově prosazovaného vlivu. Uvedený vliv jeví se zejména v ekonomické spoluodpovědnosti, rozvoji privátního sektoru ve vzdělávání a pohledu na tuto oblast, nikoli jako na právo, ale spíše jako na privátní statek, je dokládán citáty především z mezinárodních politických a rezortních dokumentů. Je otázkou, do jaké míry tyto dokumenty tehdy tvořily standard, ke kterému nebyla alternativa nebo konkurence, což umožňovalo liberalismu chovat se značně mocensky až dirigisticky. Autoři publikace jsou k uplatnění neoliberalismu poměrně značně kritičtí, a vesměs ve své kritice čerpají z pozdních prací Foucaultových, který do jisté míry předpověděl kontrolující společnost, kterou liberalismus ve snaze po efektivitě nakonec stvoří. Liberalismus jakoby udělal politický obrat. Z filozoficko-politického směru, který chce na první místo klást svobodu jednotlivce nebo svobodu volby, se najednou stává systémem, který chce především sám určovat pravidla a dělat sám rozhodnutí. Je jistě dobré, že autoři tuto stránku věci reflektují, na druhé straně se nelze ubránit, tomu, že reflektují jen určitou část neoliberalismu, která je potom vydávána za celý směr, případně, že je pravda hledána tam, kde ji chceme nalézt.

Autoři jdou převážně po administrativně decizní linii a makropohledu, přičemž by nebylo jistě nezajímavé obohatit práci studiemi ze sociálního mikroprostředí. Poměrně velmi málo prostoru je věnováno tomu, jak sociálně ekonomické změny hodnotí sami žáci (klienti). Zatímco tvůrci reformy předpokládají, že jde o péči o zákazníka, sami žáci mohou tyto kroky buď považovat za samozřejmost, nebo dokonce hodnotit velmi kriticky.

Po stránce jazykové patří publikace mezi méně srozumitelné, v názvech je metaforická, vlastní obsah již méně. Leckde si lze klást otázku, jaký útvar vlastně publikace představuje. Vymyká se totiž standardním měřítkům. Není to ani politický dokument, ani případová studie, ani etnografická studie, ani ekonomická analýza, ani fenomenologické bádání. Do jisté míry ztotožňuje neoliberalismus s ekonomismem, ale na to, aby byla ekonomicko-politickou analýzou, jí scházejí ekonomické statistické indikátory. Právě v oblasti metodologie a stylistické srozumitelnosti lze spatřovat asi největší slabinu celého, jinak tematicky zajímavého díla. Dochází zde k sumarizaci velkého množství politicko-decizního a vědeckého materiálu, který je sumarizován víceméně kritickým pohledem opřeným o názory vycházejícími z pozdějších Foucaultových prací. Publikace by si zasloužila více vlastního stanoviska, méně citací, a do jisté míry pravděpodobně i méně anglistů, i když to víceméně vhodně ilustruje vpád manažersko-ekonomického vyjadřování do sociálních věd.

Teprve v závěru se dozvídáme, čím publikace vlastně je – metanarací, tedy vlastně jakýmsi metapříběhem, nebo příběhem o příběhu, což by odkazovalo k postmodernímu pohledu a diskurzu, čemuž by nasvědčovala i víceméně značná kritičnost některých kapitol. Zbývá ale odpovědět na otázku, jaký že to metapříběh si vlastně neoliberalismus o sobě zkonstruoval. Mnohdy se může usuzovat z jednotlivostí na celek více, než tomu ve skutečnosti může (má) být.

Otázky:

Kam byste zahrnul psychologicko-humanistický proud reformátorů ve školství?

Co podle Vás způsobilo obrat neoliberalismu ke kontrole a dirigismu?

Byly důvody kurikulární reformy ve školství ekonomické?

Jak chápete vztah mezi equity a efficiency?

KAŠČÁK, O. *Škola jako rituálny priestor*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2010. ISBN 978-80-8082-360-3.

Autor v této monografii částečně navazuje na svoji vynikající publikaci *Moc školy* z roku 2006, ve které se pokusil vysvětlit sociokulturní význam školy a legitimizovat obraz školy jako „sociální konstanty“ ve smyslu funkčního a stabilizačního prvku společnosti v dobách její mnohostranné destabilizace. Autor přitom nenahlíží na školu pouze z pohledu pedagogiky, ale zamýšlí se nad jejím působením a fungováním prizmatem různých společensko-vědních disciplín. Z hlediska pedagogiky má práce nejbližší k sociální pedagogice, konkrétně k jednomu jejímu vlivnému směru, kterým je pedagogika, resp. pedagogizace prostředí, když nahlíží na rituály jako na pedagogické prostředky.

Autor ve své monografii poukazuje na formativní vliv rituálů, popř. ritualizací. Na život ve škole nahlíží jako na rituální dění, přičemž tento úhel pohledu mu umožňuje přesvědčivě poukázat na společenský význam školy. Monografie přináší výsledky rozsáhlého etnografického výzkumu, který byl prováděn v mateřských a základních školách. Předmětem výzkumného šetření byly každodenní ritualizace a specifické rituální kontexty, přičemž se sledoval jejich význam pro tvorbu žákovské identity, jakož i pro zabezpečování efektivní školní socializace.

Předkládaná monografie se výrazně dotýká problematiky školní disciplíny, jejích mechanismů, faktorů, které stojí v pozadí identifikace dětí se školou a faktorů, které přispívají k bezproblémové adaptace dětí na školu. S tím souvisí i problematika akceptace sociální role žáka. Monografie je svým zaměřením ojedinělým počinem v českém a slovenském pedagogickém prostředí, kde je zkoumání problematiky školních ritualizací na okraji zájmu výzkumníků, přestože se jedná o velmi důležité téma, které se úzce dotýká ovlivňování chování, myšlení a cítění dětí, dokonce i jejich identity.

V souvislosti s monografií přemýšlím nad jednou věcí. Týká se prostorových prahů, resp. toho, jak architektura školy ovlivňuje chování dětí, z nichž se postupně (procházením různými školními prostory) stávají žáci. Autor s odkazem na zahraniční zdroje (např. P. McLaren, 1999) popisuje, jak se děti shromažďují před vchodem do školní budovy, jak se po odemknutí vchodových dveří vytváří shluk dětí, který se postupně seřazuje do jakýchsi „neotesaných“ řad, jak se děti přechodem skrze vchodové dveře výrazněji a pravidelněji řadí, jak se významně snižuje jejich pohybová aktivita a rovněž jejich hlučnost. Pohyb – způsob přemístování, např. přechod do šaten – je ve srovnání s aktivitami dětí před školou pomalejší, kontrolovanější, strukturovanější a také méně hlučný. Kontakty mezi dětmi už nejsou tak nahodilé či prchavé a omezují se na užší okruh dětí. Školní subprostory (chodby, šatny) a jejich uzpůsobení „přizpůsobují“ děti organizačním potřebám školy, připoutávají děti k jejich institucionalizovanému místu (věšák, skříňka), a tím provádějí transformaci dítěte na žáka, resp. umožňují dětem jejich co nejjednodušší přechod ze sociální role dítěte do sociální role žáka. Autor v této souvislosti a s odkazem na Foucaulta (2000) poukazuje na prostorové principy sociálních organizací, konkrétně na princip klauzury, princip parcelace a princip lokalizace (s. 110).

Na první pohled to vypadá, že škola byla takto původně navržena, že je záměrně architektonicky uzpůsobena pro svoji činnost, že jedná promyšleně, že dopředu počítá s efekty svého prostředí. Moje otázka zní: Je tomu opravdu tak? Jedná se skutečně o předem promyšlené uzpůsobení prostředí? Nebo až z toho, co popisujeme a zpětně vidíme, následně usuzujeme na prvopočáteční záměrnost a „transformační“, „výchovní“ nebo „disciplinační“ funkci a efektivitu školního prostředí, k čemuž však chybějí důkazy?

Závěr:

Doc. PaedDr. Ondrej Kaščák, Ph.D. prokázal ve všech sledovaných oblastech vynikající kompetence. Cenné výsledky jeho vědecko-výzkumné a publikační činnosti přispívají k zvyšování prestiže pedagogiky jako vědy a otevírají perspektivy dalšímu rozvoji pedagogických věd. Doc. PaedDr. Ondrej Kaščák, Ph.D. je zralou vědeckou i pedagogickou osobností.

Na základě výše uvedeného navrhuji jmenovat doc. PaedDr. Ondreje Kaščáka, Ph.D. profesorem v oboru 1.1.4 pedagogika.

prof. PaedDr. Stanislav Bendl, Ph.D.
katedra pedagogiky, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

V Praze dne 19. března 2017